

ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ: ЕЛЕМЕНТ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ АБО ЗНАРЯДДЯ КОРУПЦІЙНОГО ВПЛИВУ

Пархоменко Павло Іванович

кандидат юридичних наук,

суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду

м. Київ, Україна

Позбавлення батьківських прав є надзвичайно складною категорією справ, рішення в яких впливає на майбутнє життя дитини та її батьків. Основним учасником цієї процедури, безумовно, є дитина, а основна цінність – її інтереси. Рішення у справі про позбавлення батьківських прав повинно ґрунтуватися на всебічному дослідженні специфіки ситуації щодо конкретної дитини. На одну шальку терезів суддя повинен поставити питання реальної загрози правам дитини на піклування, захист, здоров'я та освіту, а на іншу – втручання в право дитини на сімейне оточення [1, с. 113].

Нажаль, в умовах сьогодення і враховуючи мобілізаційні заходи, інститут позбавлення батьківських прав стає способом отримання відстрочки від військової служби, що тягне за собою ряд корупційних елементів. Фіктивні розлучення та відмова матері від дитини часто лягають в основу обґрунтування для позбавлення батьківських прав, що не охоплюється самою метою описуваного інституту та якнайкращими інтересами дитини.

В одному із досліджень на основі аналізу судових рішень, а також положень чинного нормативного регулювання було виокремлено корупційогенні фактори (фактори ризику) під час розгляду судами справ за позовами батька дитини в релевантних справах. Зокрема дослідники звернули увагу на:

- аномальне зростання кількості справ;
- нетипову швидкість судового розгляду;
- безспірний характер справи;
- розгляд справи без залучення органів опіки та піклування;
- розгляд справи без участі сторін;
- ігнорування права дитини бути вислуханою, що стосується її інтересів;
- ігнорування суворості механізму позбавлення батьківських прав і застосування його не як крайнього заходу;
- маніпуляція авторозподілом [2, с. 16–28].

Ми хотіли б наголосити, що інститут позбавлення батьківських прав слід розглядати не лише як правову категорію, важливо розуміти його природу: що він собою являє, для чого потрібен та які наслідки спричинює.

«Позбавлення батьківських прав – це, безумовно, крайній захід. Цей інститут неприпустимо використовувати лише, наприклад, для того, щоб вивести дитину за кордон, отримати матеріальну допомогу, якісь пільги чи преференції», забезпечити власні інтереси тощо.

Важливо, що позбавлення батьківських прав слід розглядати як втручання в право на повагу до сімейного життя, яке гарантоване статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, і суд має дослідити пропорційність та обґрунтованість такого втручання.

Необхідно пам'ятати, що в разі втручання в сімейне життя держава має позитивні обов'язки, які повинна виконати в інтересах дитини. Тобто вирішення справи про позбавлення батьківських прав – це не виключно приватна категорія спору між батьками, а питання інтересів дитини. Тут важливе значення мають соціальні послуги держави, робота служби у справах дітей та ін.

Виробити універсальний алгоритм для судді в таких випадках дуже складно, оскільки кожна справа є індивідуальною і має свої особливості.

Однак певні орієнтири можна прослідкувати із міжнародних стандартів, які можуть стати дієвим інструментом для перевірки обґрунтованості втручання в сімейне життя та дотримання якнайкращих інтересів дитини.

Ми робили аналіз рішень Європейського Суду з прав людини у справах «Ахім проти Румунії» та «Савіні проти України» [3]. Він демонструє можливість побачити певний алгоритм поведінки держави. Зокрема, для застосування такого крайнього заходу, як позбавлення батьківських прав, суду попередньо необхідно провести серйозну роботу: дослідити, чи виконала держава свої позитивні обов'язки, як вона працювала із сім'єю або одним із батьків, чи вживались інші заходи для вирішення проблеми тощо.

Розгляд справи про позбавлення батьківських прав та рішення, ухвалені за його результатами, мають свої особливості. Передусім у таких справах суд повинен застосовувати принцип забезпечення якнайкращих інтересів дитини й мотивувати застосування цього принципу у своєму рішенні.

Важливе значення має обґрунтування вимог позивача та заперечень відповідача. На позивача покладається тягар доказування наявності підстав для позбавлення батьківських прав.

Водночас самого тільки факту заперечення проти позову про позбавлення батьківських прав недостатньо для того, щоб підтвердити наявність

справжнього та належного інтересу відповідача до власної неповнолітньої дитини. Суд зауважив, що мотиви такого заперечення можуть бути різними. Наприклад, це може бути пов'язано не з прагненням турбуватися про свою дитину, а з бажанням отримати в майбутньому піклування від неї. Тому до уваги треба брати всі обставини конкретної справи [4].

Навіть визнання відповідного позову матір'ю не може бути основою для її позбавлення батьківських прав, адже такі дії самі по собі є неправозгідними, суперечать моральним засадам суспільства та не відповідають інтересам дитини [5].

Проводячи узагальнення викладеному зробимо наступні висновки:

– за своєю правовою природою інститут позбавлення батьківських прав є крайнім заходом, який застосовується до батьків і повинен бути реалізований у виключних випадках, коли ситуацію по вихованню дитини іншими способами виправити неможливо;

– саме позбавлення батьківських прав може спричинити шкідливий вплив на дитину, який можна побачити через багато років, після його застосування;

– без сумніву позбавлення батьківських прав не потрібно використовувати як знаряддя звільнення від військової служби, оскільки це не є метою такого крайнього заходу;

– важливо, що в судовому рішенні мають бути відображені такі елементи: найкращі інтереси дитини; думка дитини; наслідки судового рішення для неї.

Література:

1. Василь Даценко. Забезпечення інтересів дитини у справах про позбавлення батьківських прав. *Слово національної школи суддів України*. № 1 (34). 2021. С. 103–117. DOI 10.37566/2707-6849-2021-1(34)-9

2. Грищенко К., Серeda М. У найкращих інтересах батька: як зловживають правами дітей під час мобілізації. Київ, 2024. 59 с.

3. Павло Пархоменко. Як має діяти держава в питанні щодо відібрання дитини. URL: <https://www.vectornews.net/news/politics/72745-yak-maye-dyati-derzhava-v-pitann-schodo-vdbrannya-ditini.html> (дата звернення 26.08.2024 р.).

4. Постанова Верховного Суду від 15 травня 2019 року у справі № 661/2532/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81841749> (дата звернення 26.08.2024 р.).

5. Постанова Верховного Суду від 10 листопада 2023 у справі № 401/1944/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114904591> (дата звернення 26.08.2024 р.).